

UOT 32

N.F.Şirinova

Azərbaycan Texniki Universiteti

nailashirnova59@gmail.com

MULTİKULTURAL ETNİK-MİLLİ MÜXTƏLİFLİK MÖVZUSUNUN OXŞAR VƏ FƏRQLİ CƏHƏTLƏRİ

Açar sözlər: mədəni müxtəliflik, fraqmentasiya, tolerantlıq, postmodernizm, mədəni müxtəliflik

Cənab İlham Əliyevin “Mədəniyyəti ortaq təhlükəsizlik naminə paylaşaq” mövzusunda III Ümumdünya Mədəniyyətlərarası Dialoq Forumunun rəsmi açılışında vurğuladığı fikirlər də multikulturalizm ideyalarını cəmiyyətin inkişafını yaşam fəlsəfəsi kimi qəbul etmiş Azərbaycan Respublikasında bu istiqamətdə qazanılmış tarixi və müasir nailiyyətləri ifadə etmişdir. Multikulturalizm Azərbaycan Respublikasında dövlət siyasətinin prioritet konsepsiyası kimi qəbul edilməklə davamlı yaşam fəlsəfəsi məzmununda addımlamaqdadır. Bu gerçəklik Azərbaycan multikulturalizm modelinin təntənəsi kimi tarix və müasirlik baxımından mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Azərbaycan multikulturalizm modeli cəmiyyətin tərəqqi məsələsini həll etməklə bərabər, həm də elmi fikir, metodologiya olaraq inkişaf etməkdədir. Eyni zamanda tarix boyu siyasi sülalələr, dövlətlər bir-birini əvəz etdikcə Azərbaycan siyasi müstəvidə multikultural dəyərləri layiqincə öyrənmək üçün şərait yaradır.

Beləliklə, pərakəndə şəkildə bu günümüze gəlib çıxan multikultural siyasi dəyərlərin mövcudluğu zaman-zaman onların sistemli və bütöv olması ideyasının reallaşmasını labüd edir.

Н.Ф.Ширинова

СХОДНЫЕ И РАЗЛИЧНЫЕ АСПЕКТЫ ТЕМАТИКИ МУЛЬТИКУЛЬТУРНОГО ЭТНОНАЦИОНАЛЬНОГО РАЗНООБРАЗИЯ

Ключевые слова: культурное различие, фрагментация, толерантность, постмодернизм, культурное разнообразие

Идеи, озвученные господином Ильхамом Алиевым на официальном открытии III Всемирного форума межкультурного диалога на тему «Давайте поделимся культурой ради общей безопасности», отражают исторические и современные достижения в этом направлении в Азербайджанской Республике, принявшей идеи мультикультурализма как жизненную философию для развития общества. Мультикультурализм, будучи принятой в качестве приоритетной концепции государственной политики в Азербайджанской Республике, продвигается в фабуле стойкой жизненной

философии. Эта реальность имеет большую значимость с точки зрения истории и современности, как торжество азербайджанской модели мультикультурализма. Азербайджанская модель мультикультурализма развивается как научная идея и методология наряду с решением вопроса прогресса общества. В то же время, поскольку на протяжении истории политические династии и государства сменяли друг друга, в Азербайджане создаются условия для правильного усвоения мультикультурных ценностей на политическом уровне.

Таким образом, существование мультикультурных политических ценностей, дошедших до наших дней в разрозненной форме, временами зарождает неизбежность реализации идеи об их систематизации и целостности.

N.F.Shirinova

SIMILAR AND DIFFERENT ASPECTS OF THE SUBJECT OF MULTICULTURAL ETHNO-NATIONAL DIVERSITY

Keywords: *cultural difference, fragmentation, tolerance, postmodernism, cultural diversity*

The ideas voiced by Mr. İlham Aliyev at the official opening of the III World Forum of Intercultural Dialogue on the theme “Let’s share culture for the sake of common security” reflect historical and modern achievements in this direction in the Republic of Azerbaijan, which has adopted the ideas of multiculturalism as a life philosophy for development of the society. Multiculturalism, being accepted as a priority concept of state policy in the Republic of Azerbaijan, advances in the plot of steady life philosophy. This reality is of great significance from the point of view of history and modernity, as triumph of the Azerbaijani model of multiculturalism. The model of modernization of Azerbaijan society in solving both the enhancing and scientific thought methodology is in progress. At the same time all period of the khalife the political heritages, states inserted one another Azerbaijan makes the condition of teaching multicultural values.

Thus, the existence of multicultural political values, having reached these days in a scattered form, makes inevitable the realization of the idea of their systematization and integrity from time to time.

Çoxmədəniyyətlik hər bir cəmiyyətin inkişafının təməlidir. Bu baxımdan multikulturalizm bir siyasi fəlsəfə mövzusu olub fərqli dərəcədə dəyişərək inkişaf edən ideologiyaları və siyasətləri əhatə edir, cəmiyyətin inkişafına təsir göstərir. Multikulturalizmin yaşam tərzini kimi beynəlxalq əhəmiyyəti müasir dünyamızda xüsusi diqqətdə olan məsələdir. Humanist olmaqla yanaşı, demokratik dəyərləri özündə ehtiva edən ideologiya kimi multikulturalizm tolerantlığın göstəricisidir.

Multikulturalizmsiz humanizm, beynəlxalq münasibətlər mədəniyyəti, insanlar arasında qarşılıqlı anlaşma əsasında formalaşacaq dostluq və əməkdaşlıq münasibətləri mümkünsüzdür. Mədəniyyətlərin və sivilizasiyaların dialoqunun zəruri göstəricisi məhz multikulturalizmdir. Təbii ki, digər mədəniyyətlərin xüsusiyyətlərini və tarixini öyrənmədən həmin mədəniyyətə tolerant yanaşmaq mümkün deyil. Bu münasibətlərin öyrənilməməsi mədəniyyətlərin və sivilizasiyaların dialoqunun qurulmasına mane olacaq mühüm bir məsələdir. Bu baxımdan multikulturalizm ölkədə yaşayan müxtəlif millətlərin mədəniyyət dəyərlərini tanıyan bir siyasətdir (4, s.229-262).

Bir dövlətin müxtəlif fərqli mədəniyyətlərin daşıyıcısı olan etnomədəni qrupları və dini konfessiyaları özündə ehtiva etməsi hər zaman multikultural adlandırılır. Multikulturalizmin formalaşması üçün mövcud prinsiplər və tələblər əsas götürülməlidir. Dövlətin çoxkonfessiyalı bir cəmiyyətə sahib olması multikulturalizm siyasətinin yürüdülməsi fonunda ölkənin gələcək inkişafına təhlükə formalaşdırmır, tam əksinə, buna dəstək olmaqla çoxşaxəli inteqrasiyanın təmin olunmasında böyük rol oynayır. Müasir mədəni cəmiyyətlərin düşünülmüş multikulturalizm siyasəti olmadan sabit inkişafı da mümkün deyil. Azərbaycan milli mədəniyyətinə inteqrasiya olunan müxtəlif xalqların mədəni zənginlikləri ölkənin inkişafının təcəssümüdür ki, bu da qeyd olunan fikrin sübutudur. Multikultural ənənələrdən imtina etmək siyasi qarşıdurmalara bünövrə qoymaq deməkdir. Azərbaycan dövləti multikultural ənənələr əsasında inkişaf edən zəngin milli-mədəni dəyərlərə malik bir ölkədir. Multikulturalizm Azərbaycan xalqının həyat təzi olaraq uzun illər ölkənin inkişafının stimullaşdırıcı siyasətidir. Xüsusilə qeyd etmək lazımdır ki, müstəqilliyin bərpasından sonra multikulturalizmin inkişafı üçün xüsusi dövlət dəstəyi gücləndirilib. Bu güclü dəstəyin yekun nəticəsidir ki, bu gün Azərbaycanda müxtəlif xalqların nümayəndələri qarşılıqlı dostluq və əməkdaşlıq şəraitində yaşayır, ölkənin inkişafında rol alırlar. Azərbaycandakı fərqli etnik qrupların münaqişə olmadan, qarşılıqlı anlaşma və dostluq şəraitində yaşaya bilməsi faktı dövlət başçısının Azərbaycan multikultural cəmiyyətindəki inteqrasiya və idarəetmə siyasətinin uğurlu nəticəsidir. Xüsusilə qeyd etmək lazımdır ki, Azərbaycanın multikulturalizm modelinin digər ölkələrlə müqayisədə müsbət mənada kəskin fərqlənməsinin əsas səbəbi ilk növbədə onun dövlət siyasəti olmaqla yanaşı, həm də xalqın həyat təzinin bir parçası kimi mövcudluğudur. Dünyada dəhşətli hadisələrin baş verməsi, Yaxın Şərqlə, Ön Asiya, Avropa böhranları fonunda Azərbaycanın sabitlik, inkişaf, rifah, təhlükəsizlik şəraitinin başlıca səbəblərindən biri də məhz respublikada multikultural dəyərlərin və ənənələrin mövcudluğu, müxtəlif xalqların birgə firavan yaşayışıdır (5, s.103-112).

Bir ölkənin iqtisadi və mədəni inkişafı daim qarşılıqlı əlaqədədir. Bu baxımdan multikulturalizm dövlət siyasətinin, iqtisadi inkişafın özülündən kənar ola bilməz. Bu gün Azərbaycan sosial-iqtisadi və digər sahələrdə dünyada qabaqcıl mövqeləri tutursa, bu, həm də onun müxtəlif mədəni, etnik qrupları birləşdirərək qorumasının, dəyərlərin qiymətləndirilməsinin göstəricisidir. İnkişafımızın təməlinə olan Azərbaycanın multikulturalizm modeli bütün dünyaya müasir inkişaf nümunəsi göstərmiş və artıq özünü sübut etmişdir. Hazırda ölkəmizin bu sahədə təcrübəsi bir örnək kimi öyrənilir. Azərbaycan xalqı birgəyaşayış təcrübəsi, həyat tərzi, müxtəlif cəmiyyətlərə tolerant münasibətilə multikulturalizmi yaşadır və onun gələcəyini müəyyən etməklə ölkənin inkişafını gücləndirir (1, s.37-80).

Heydər Əliyevin siyasi və eyni zamanda həqiqi varisi, Azərbaycan Respublikasının Prezidenti cənab İlham Əliyev öz sələfinin bu yeni məzmunlu maarifçilik konsepsiyası – Azərbaycançılıq ideologiyasını multikulturalizm, milli mədəniyyətlərə arası dialoq fəlsəfəsi kimi elmi-nəzəri və təcrübi-tətbiqi baxımdan inkişaf etdirməyə nail olmuşdur ki, bunun bariz nəticəsi ölkəmizin dünyada ən qabaqcıl multikultural, eyni zamanda tolerant bir ölkə kimi şöhrət qazanması reallıqlarıdır.

İnamla deyə bilərik ki, Heydər Əliyevin Azərbaycançılıq ideologiyasından qaynaqlanan multikulturalizm, mədəniyyətlərə arası dialoq, habelə tolerantlıq hadisəsi cənab İlham Əliyevin həyata keçirdiyi dövlət idarəçilik siyasətində əsas prioritet sahə, proqram layihə cəmiyyətin yaşam fəlsəfəsi mahiyyətində dərk edilir və bu ideologiya son 20 ilə yaxın tarixi mərhələdə Azərbaycan Respublikasında dünyəvi və bəşəri dəyərlərə, millətlərə arası dialoqa ciddi önəm verən bərabər hüquqlu birgə yaşayış konsepsiyasına çevrilmişdir.

Bunu ilk növbədə etnik dinindən və mənsubiyyətindən asılı olmayaraq, bütün vətəndaşların bərabərliyini təmin edən Azərbaycan Konstitusiyası, həmçinin respublikamızın qoşulduğu hüquqi aktlar – BMT-nin “İnsan haqları ümumi deklarasiyası”, Avropa Şurasının “Əsas azadlıqların və hüquqların qorunmasına dair” Konvensiyası, BMT-nin “İqtisadi, sosial və mədəni hüquqlar haqqında Beynəlxalq Paktı”, “Avropada təhlükəsizlik və əməkdaşlıq üzrə İclasın Yekun Aktı”, “ATƏT-in insan meyarları üzrə Konfransının Kopenhagen sənədi”, Avropa Şurasının “Milli azlıqların müdafiəsi üzrə Çərçivə Konvensiyası”, Müstəqil Dövlətlər Birliyinin üzvləri tərəfindən qəbul edilmiş “Milli azlıqlara mənsub olan şəxslərin hüquqlarının təmin edilməsi üzrə Konvensiyası”, bundan başqa Azərbaycan Respublikasının milli siyasətinə həsr olunmuş dövlət sənədi – “Azərbaycan Respublikasında yaşayan milli azlıqların, azsaylı xalqların və etnik qrupların hüquq və azadlıqlarının qorunması, dilinin və mədəniyyətinin

inkişafına dövlət qayğısı haqqında” Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Fərmanı dolğun surətdə əks etdirir.

Artıq təsdiqlənib qəbul edilmiş həqiqətdir ki, qədim tarixə malik Azərbaycan müstəqil, hüquqi respublika kimi 30 ilə yaxın inkişaf tarixində çoxmədəniyyətliliyə, tolerantlıq ənənələrinə sadıq qalaraq müxtəlif millətlərin və etnik birliklərin ana dilinə, dini inanclarına hörmətlə yanaşma prinsiplərini uca tutmuş, xalqların bir-birlərinin adət-ənənəsinə, mədəniyyətinə hörmət ruhunda yaşamasının qarantı olmuşdur. Azərbaycan Respublikasının qlobal demoqrafiya, miqrasiya problemləri ilə üz-üzə qaldığı, 1 milyon qaçqının qayğısını həll etdiyi dövəmdə də çoxmədəniyyətliliyə hörmət və məsuliyyət hissini unutmamış, ermənilərin xalqımıza yüzillər boyu qəddar düşmən münasibətdə olmasına baxmayaraq, erməni əsilli kütlənin təhlükəsizliyini təmin etmiş, onların dini-mənəvi ənənəsinə bağlı maraqlarını belə diqqətdə saxlamışdır.

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti cənab İlham Əliyevin multikulturalizm ideyalarına yüksək qiymət verərək, bəşərin qlobal mədəniyyət problemlərinin həllində bu həyati mədəniyyət proqramına əsaslanması və onu öz peşəkar siyasətçi, səriştəli lider qüdrəti ilə dayanaqlı inkişaf modelinə çevirməsi indi bütün planetə məlum faktdır.

Azərbaycanın dövlət rəhbəri cənab İlham Əliyevin aşağıdakı iqtibasda öz ifadəsini tapmış dərin məzmunlu fikirləri müstəqil Azərbaycan Respublikasının multikulturalizm modelinin məzmun və mahiyyətini dolğunluqla canlandırır: “Multikulturalizm Azərbaycanda həyat tərzidir. Düzdür, bu termin nisbətən yenidir. Ancaq əsrlər boyu Azərbaycanda multimədəniyyətli cəmiyyətlər mövcud olub. Xalqlar arasındakı dostluq və həmrəylik bunun bariz nümunəsidir. Biz bu gün də çalışırıq ki, öz təşəbbüsümüzlə regionda və dünyada gedən proseslərə müsbət təsirimizi göstərək”.

Azərbaycan ictimai-siyasi fikrində, eləcə də elmi sahələrdə multikulturalizm aktual sahə və mövzu kimi ciddi araşdırma obyektinə çevrilmişdir.

Azərbaycanda multikulturalizm, mədəniyyətlərarası dialoq mövzusunda təşkil olunan beynəlxalq forumlar, onların nəticəsi olaraq ölkəmizin qoşulduğu konvensiyaların müddəalarından irəli gələn vəzifələrin həyata keçirilməsi ölkəmizin dünyaya inteqrasiyasını reallaşdırmaqla bərabər, xalqımızın qonaqpərvərlik, qonşuluq, dostluq, qardaşlıq, beləcə ümumbəşəri humanizm hissələrinə bağlı olduğunu əyani surətdə təsdiq edir.

Cənab İlham Əliyevin “Mədəniyyəti ortaq təhlükəsizlik naminə paylaşaq” mövzusunda III Ümumdünya Mədəniyyətlərarası Dialoq Forumunun rəsmi açılışında xüsusi olaraq vurğuladığı aşağıdakı fikirlər də multikulturalizm ideyalarını cəmiyyətin inkişafının yaşam fəlsəfəsi kimi qəbul etmiş Azərbaycan Respublikasında bu istiqamətdə qazanılmış tarixi və müasir nai-

liyyətləri aydın ifadə edir: “Bu gün Azərbaycan beynəlxalq ictimaiyyətin nüfuzlu üzvüdür, regional müstəvidə çox müsbət rol oynayır. Bizim təşəbbüslərimiz regional əməkdaşlığın gücləndirilməsinə istiqamətləndirilib. Enerji təhlükəsizliyi ilə bağlı siyasi və iqtisadi məsələlər diqqət mərkəzindədir. İrəli sürdüyümüz təşəbbüs və layihələr regionun hüdudlarını aşıb. Bu layihələr ölkələri və qitələri birləşdirir. Enerji təhlükəsizliyi məsələsinə nəzər saldıqda aydın görünür ki, Azərbaycan burada artıq Avropanın enerji təhlükəsizliyi üçün mühüm rol oynayır. Nəqliyyat infrastrukturuna gəldikdə, biz bu gün tarixi İpək Yolunu bərpa edirik. Asiya və Avropa arasında yeni dəmir yolu əlaqəsini yaradıırıq. Biz təkcə iqtisadi inkişafa və daha təkmil nəqliyyat infrastrukturuna deyil, xalqlararası təmaslara sərmayə yatırırıq. Tarixi İpək Yolu Azərbaycandan keçmişdir. Biz bu gün onu müasir texnologiyaların tətbiqi və qonşu dövlətlərin iştirakı ilə bərpa edirik. İqtisadi və sosial inkişafı ilə bağlı bütün layihələrimiz regional əməkdaşlığı, xalqlar və ölkələr arasında qarşılıqlı anlaşmanı gücləndirir” (7).

Azərbaycan vətəndaşlarının məhz İslam dini, İslam əxlaqı və mədəniyyətinə güclü sahiblik hissi uzun əsrlər boyu qonşuluq, digər xalqların, millətlərin, etnik qrupların vətəndaş hüquqlarına, mənəvi hissələrinə, adət-ənənələrinə qarşılıqlı hörmət şəraitində yaşamasına şərait yaratmışdır. Ümummillə lider Heydər Əliyev öz çıxışında “Azərbaycan əhalisinin çoxmilli tərkibi bizim sərvətimizdir, üstünlüyümüzdür. Biz bunu qiymətləndiririk və qoruyub saxlayacağıq” söyləyirdi. Bu baxımdan İslam dininin təlqin etdiyi həmrəylik, birlik, sülh, sevgi, dostluq kimi əxlaqi dəyərlər Azərbaycanda hakim hissələr kimi şüurlarda daimi yerə malik olduqlarından hazırkı qloballaşma mərhələsində, ənənəvi dəyərlərin qeyri-ənənəvi dəyərlərlə əvəzlənməsi şəraitində mədəni müxtəliflik probleminin həlli istiqamətində heç bir anlaşılmazlıq, gərginlik müşahidə olunmur (6).

Bütün bunlar deməyə əsas verir ki, bir ümumi səma altında birləşən millətlər və xalqların çoxmədəniyyətlilik hadisəsi – multikulturalizm Azərbaycan Respublikasında dövlət siyasətinin prioritet konsepsiyası kimi qəbul edilməklə davamlı yaşam fəlsəfəsi məzmununda irəliyə doğru inamla addımlamaqdadır ki, bu gerçəklik Azərbaycan multikulturalizm modelinin tən-tənəsi kimi tarix və müasirlik baxımından mühüm əhəmiyyət kəsb edir.

Eyni zamanda Azərbaycan multikulturalizm modeli cəmiyyətin tərəqqi məsələsini həll etməklə bərabər, həm də elmi fikir, metodologiya olaraq gündəndən inkişaf etdirilməkdədir. Bu isə dünya ictimai fikrinin ideoloji cəhətdən maraq çəkən, dünya nizamını şərtləndirən multikulturalizm fəlsəfəsinin, fəlsəfi-etikasının elm kimi dəyərlənməsinin təsadüfi olmadığını təsdiqləyir, həmçinin də dünya “Dialog fəlsəfəsi”nin qapılarını bu aktual və fənlərarası kontekstdə ciddi maraq doğuran elmi sahə tədqiqatlarına inamla açır.

Bu baxımdan AMEA-nın həqiqi üzvü Kamal Abdullayevin, professor Etibar Nəcəfov və digər alimlərimizin Azərbaycan multikulturalizminin elm kimi inkişafına böyük təkan verən məruzə və çıxışları aktualıq kəsb edir.

Kamal Abdullayevin aşağıdakı iqtibasda cəmlənmiş fikirləri multikulturalizmin Azərbaycan modelinin mahiyyətini və ölkəmizin bu mədəniyyət proqramının həyata keçirilməsində sabit mövqeyini ifadə edir: “Azərbaycan ədəbi-bədii, elmi-fəlsəfi, publisistik təfəkkürünün tarix boyu ortaya qoyduğu nümunələr dünya tolerantlıq və multikulturalizm xəzinəsinə əsl töhfədir. Bunu hamının bilməsində fayda var. Eyni zamanda tarix boyu siyasi sülalələr, dövlətlər bir-birini əvəz etdikcə Azərbaycan siyasi müstəvisində baş verən multikultural reflekslər bu dəyərləri layiqincə qiymətləndirib öyrənmək üçün münbit şərait yaradır. Əsasən, pərakəndə şəkildə bu günümüzdə gəlib çıxan multikultural siyasi dəyərlərin mövcudluğu zaman-zaman onların sistemli və bütöv olması ideyasının reallaşmasını da qaçılmaz edir” (2, s.504-517).

ƏDƏBİYYAT

1. Azərbaycan multikulturalizmi. Bakı, 2017, 417 s.
2. *Abdullayev K.M.* Azərbaycan müstəqilliyi illərində multikulturalizm və tolerantlıq. Bakı, 2016, 586 s.
3. Heydər Əliyev. Müstəqillik yolu: seçilmiş fikirlər. Bakı, 1997, 135 s.
4. Multikulturalizmə giriş. Bakı, 2019, 432 s.
5. *Nəcəfov E.* Multikulturalizmin mahiyyətinə dair. Dövlət idarəçiliyi // Nəzəriyyə və təcrübə, 2015, №3 (51), 140 s.
6. İ.Əliyevin III Ümumdünya Millətlərarası Dialoq Formunda çıxışı. Bakı, 7-9 aprel 2011 / <https://www.youtube.com/watch?v=uai1UabgBgk>
7. https://www.yeniazerbaycan.com/Sosial_e25367_az.html

Redaksiyaya daxil olub 20.08.2023